

Magától értetődik, hogy, ha Váradról, mint a puritánus mozgalom késői, radikális szakaszának legfontosabb központjáról esik szó - nem csak a híres kollégiumra és tanáira gondolunk. Demokratikus eszmék és intézmények meggyökereztetése tekintetében épp az emeli Váradot sok más központ fölé, hogy itt "mind várbeli s városbeli, kicsinytől való minden tisztek és minden rendek" /Szalárdi/ megegyeztek a legfontosabb reformok bevezetésében. A reformok az egyház és az iskola ügyein túl a világi közigazgatás, az egészségügy és a közbiztonság dolgára is vonatkoztak.

A változások kiharcolásában részük volt egyes polgároknak vagy olyan tekintélyes nemeseknek is, mint többek közt a művelt és eltökélten haladó gondolkodású Nadányi Mihály. A küzdelemből és szenvedésből, a szervező- és alkotómunkából bőven kivették részüket az értelmiségiek. Közéjük tartoztak az előző fejezetben felsorolt tanárokon kívül: a világi pályán működő Szalárdi János /róla az Adattár I. kötetében jelent meg cikk: 544-551/, a Kolozsvárról elüldözött Igaz Kálmán /lásd e kötet harmadik fejezetének róla szóló cikkét/, s nem utolsó sorban a most következők.

"A küzdelmek második hulláma" új generációt nevelt. Nem nehéz észrevenni - a sok közös vonás mellett - az első nemzedéktől eltérő jellegzetességeket.

Érdeklődésük és tevékenységük differenciáltabb. Nem véletlen, hogy még egy könyvművészeti vonatkozású cikket is föl merünk venni ebbe a fejezetbe: a magyar könyvnyomdászat és könyvművészet egyik legjelentékenyebb - de sajnos nagyon kevésbé ismert - mesterének, a tudós Szenczi Kertész Ábrahámnak komoly része volt a váradi szellemi erjedésben. Nyomdája a puritánusok i-

rodalmi törekvéseinek talán legfontosabb bázisa. Így Sellyei Balog István magyar nyelvű, puritán szellemű munkái is itt jelentek meg. De az ilyen fajta népszerű könyvek kiadásán túl is uttörő volt ennek a körnek irodalomtörténeti szerepe. Így Szenczi Kertészről bizonyosan tudjuk, Sellyeiről pedig újabban Klaniczay gyanítja, hogy sajtó alá rendezői voltak Balassi és Rimay versei első, "rendezett" kiadásának. /MTA I. OK XI, 313, 325./

Horn németalföldi professzor történeti tárgyu munkájának magyar kiadása is Szenczi Kertész nevéhez fűződik; a fordító Püspöki Jánost pedig a váradi kollégium tanári karában láttuk. Püspöki mindig is érdeklődött az egyetemes-, s különösen az egyháztörténet iránt. Eddig azonban munkáinak csak a címeit ismertük /ld. Zoványi lexikon-cikkeit/. Herepei most az egyik ilyen munka nyomára vezet bennünket - legalább későbbi másolatban. Eggyel több okunk lesz arra, hogy vitatkozzunk azzal az elképzeléssel, mely szerint a magyar puritánok történelmi érdeklődése rendkívül csekély volt. Megállapítható ezzel szemben, hogy legalábbis a "második nemzedéket" nagyon erősen foglalkoztatták az egyház és az ország historiájának kérdései. S leginkább a váradiakat. Voltak, akik szinte erre specializálták magukat. Püspöki és a "Florus hungaricus"-t kiadó Nadányi János mellett ifj. Geleji Katona István, /kötetünk első és utolsó fejezete közül egy-egy cikkecskét róla/, aki egyetemi tanulmányai óta a magyar történelemmel foglalkozott a legszívesebben: ilyen tárgyról disputált és vaskos - később sajnos elveszett - magyar történelmi munkát hagyott maga után.